

Тупиця О. Л.,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
ДНУ імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: visnukDNU@i.ua

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОФСПІЛКИ: АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ СПІВПРАЦІ

***Анотація.** В роботі проводиться визначення типів груп інтересів, досліджуються взаємозв'язки різних типів груп інтересів з профспілками. Визначаються основні особливості політичної співпраці профспілок та груп інтересів.*

***Ключові слова:** профспілки, групи інтересів, співпраця, представництво, групова активність, політична діяльність.*

Актуальність теми. Наукове вивчення чинників впливу на політичну активність органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних партій та рухів, громадських об'єднань дозволяє істотно наблизитись до розуміння рушійних сил та специфіки українського політикуму, встановити реальні механізми прийняття політичних рішень, визначити ключові напрямки стратегії розвитку суспільства. Особливу роль у політологічному аналізі політичних процесів та інститутів сучасної України відіграє використання евристичного потенціалу «прикордонних» або «межових» досліджень, які шляхом нової постановки проблем та об'єднання суміжних тем виступають провідним чинником набуття наукової новизни та достовірності результатів. Прикладом подібного поєднання, на думку автора, є тема взаємодії діяльності груп політичних інтересів та профспілок, в якій відбувається синтез політико-культурного та соціо-психологічного тла політичного життя з багатовимірною груповою політичною активністю.

Серед літератури, присвяченої вказаній проблематиці великий вплив має точка зору вчених, які визнають об'єктивний характер існування зацікавлених груп і відзначають їхню позитивну роль у політичному процесі. Зокрема, А. Бенлі [7, р. 15] відзначає, що всі явища державного управління є результатом діяльності груп, які чинять взаємний тиск. Наслідком подібних взаємин є виокремлення нових груп та групових представників для посередництва у суспільному консенсусі.

У політичній науці та суміжних дисциплінах, розроблено кілька типологій груп інтересів. Типологією, що найбільшою мірою відображає еволюційні особливості того або іншого типу, є типологія Ж. Блонделя [8, р. 135-157]. Її основою виступає спосіб зв'язку між членами групи та характер діяльності. Французький вчений виділяє дві протилежних «ідеальних типи» груп, які не відсутні в чистому вигляді: групи обцинні та групи асоціативні. Їхня конструкція побудована на протиставленні традиційного сучасному (інститутів, практик і т. п.). Разом з тим, Г. Джордан [2, с. 86] зазначає, що

групи інтересів сучасності є до певної міри подібними широким соціальним рухам, застерігає від надмірного акцентування на розбіжностях між ними. Усе це вказує на потребу у висвітленні важливої невирішеної раніше частини загальної проблеми – специфіки функціонування профспілок у політичній системі – взаємодії профспілок та груп інтересів.

Тому метою статті є висвітлення ролі та місця профспілок у системі групового представництва. Завданнями, що спрямовані на досягнення даної мети, слід вважати виклад основних типів груп інтересів у сучасному суспільстві та опис взаємодії з ними профспілкових об'єднань.

Основні положення. В умовах стандартного процесу творення груп інтересів общинної групи зв'язані між собою, насамперед, приналежністю до співтовариства, другий рівень – зв'язок з допомогою думок та прагнень. Можна сказати, що людина народжується, вже будучи членом групи. Близькими до таких груп можна вважати групи, що існують у дійсності: племінні та деякі етнічні групи [4, с. 123]. Асоціативні групи створюються людьми цілком свідомо для реалізації досить обмежених інтересів. Наприклад, схожою на явища такого типу можна вважати організацію, створену з метою ліквідації атомної електростанції або хімічного заводу [3, с. 17]. Інші типи груп інтересів розташовуються між цими двома в міру їхнього видалення від традиційних форм і наближення до сучасного: групи «за звичаєм», інституціональні групи, групи захисту, групи підтримки.

Групи «за звичаєм» найчастіше зустрічаються в країнах «третього світу», де володіння владним статусом розглядається, насамперед, як засіб забезпечення своїх рідних та близьких прибутковими місцями та привілеями. При цьому, до груп «за звичаєм» належать також групи, створені з менш утилітарною метою, наприклад, релігійні групи [5, с. 97]. Головна особливість цих груп полягає в тому, що вони діють в обхід формальних інститутів, використовуючи особисті контакти із представниками державної влади. У сучасних суспільствах роль таких груп невелика, виключення становлять деякі релігійні організації.

Інституціональні групи – це групи, чия діяльність базується на формальних організаціях усередині державного апарата (органах виконавчої влади, законодавчих органах, армії, силових структурах і т. п.). Їхній вплив пов'язаний із близькістю до процесу прийняття політичних рішень. Ці групи інтересів (клани), що мають вплив усередині певних організацій (партій, армії й т. д.), виконують посередницьку роль між державою й суспільством, в основному, в країнах «третього миру». Однак існування подібного типу груп має місце й у країнах розвинутої демократії.

Групи захисту та підтримки – найпоширеніші в країнах розвинутої демократії типи зацікавлених груп. Наприклад, у США близько 50% дорослого населення перебуває в різних асоціаціях. Групи захисту – це, насамперед, підприємницькі асоціації та профспілки [2, с. 87]. Вони покликані відстоювати, у першу чергу, матеріальні інтереси своїх прихильників. У силу поширення державного втручання до економічної та соціальної сфер ці групи досить активно взаємодіють із державою для вирішення основних питань. Деякі з них є постійними учасниками

двостороннього діалогу із правлячими структурами або тристороннього діалогу груп захисту (підприємницьких і профспілкових) за участю держави.

Необхідно відзначити, що роль груп захисту сучасного періоду в країнах розвиненої демократії поступово еволюціонує, а їхній вплив неухильно знижується. Спостерігається криза профспілкового руху, а тристоронні відносини бізнесу, профспілок і держави поступово втрачають своє значення. Ці тенденції обумовлені, у першу чергу, соціальними процесами, пов'язаними з переходом до постіндустріальної стадії суспільного розвитку: із зміною соціальної структури, з еволюцією відносин у сфері виробництва, з індивідуалізацією масової свідомості та соціального протесту.

Групи підтримки – прагнуть до досягнення певних обмежених цілей. До них належать різні екологічні рухи, антивоєнні організації і т. п. Ці групи, як правило, відрізняються аморфною структурою, відсутністю чіткого членства, іноді їм властиве спонтанно організоване керівництво. Разом з тим, деякі з них із часом можуть перетворюватися на постійно діючі структури, що володіють значним ступенем організованості та більш-менш розгалуженою структурою управління [1, с. 165]. Іноді групи підтримки здійснюють істотний вплив на політичний процес і володіють солідною політичною вагою.

Слід зазначити, що різні групи інтересів використовують різноманітні канали впливу на прийняття політичних рішень. Можна відзначити певну закономірність: чим більш «сучасною» є група інтересів, тим менше вона використовує безпосередні канали та механізми впливу на державні інститути, тим більше вона прагне впливати на суспільну думку.

Слід зазначити, що способи впливу на владу, так само як і самі групи інтересів, переживають еволюцію із плином часу. Зокрема, як відзначають дослідники, багато зацікавлених груп успішно освоюють роль активного учасника електорального процесу, виступаючи помічником певних політичних партій в обмін на підтримку групових цілей. Іншою тенденцією є активна інтеграція груп інтересів до системи «функціонального представництва», створеної в багатьох країнах у ХХ ст. (комітети, ради та інші консультативні органи при виконавчих органах влади, що складаються із представників груп інтересів, трипартистські органи та ін.). У сучасний період ця система активно використовується не тільки групами захисту, але й групами підтримки. Третьою тенденцією є широке поширення лобювання та професіоналізація лобістської діяльності [2, с. 90].

На сучасний розвиток груп інтересів в Україні справили великий вплив проблеми соціально-політичної трансформації та політичні традиції. Мова йде, у першу чергу, про те, що громадянське суспільство переживає лише стадію свого становлення, інтереси окремих груп лише викристалізуються, організаційні форми їхнього виразу тільки починають складатися. Іншим важливим моментом є незавершений характер модернізації, паралельне існування традиційних і сучасних практик та форм організації політичної діяльності. Тому можна відзначити наявність в Україні практично всіх типів груп інтересів, виокремлених Ж. Блонделем [8, р. 135-157]. Крім

того, на діяльність зацікавлених груп, що існують сьогодні в Україні, накладають свій відбиток традиції груп інтересів радянського періоду, що складають систему корпоративно організованого представництва [4, с. 124]. Нерозвиненість демократичних принципів конкуренції та формування органів влади, недосконалість інституціональних умов істотно обмежує можливості розвитку «сучасних» груп інтересів.

До особливостей вітчизняних груп інтересів можна віднести те, що вони прагнуть використовувати скоріше різні механізми впливу на апарат державної влади, ніж на суспільну думку. При цьому – переважають механізми неформального впливу. Рівень інституціоналізації функціонального представництва інтересів є достатньо низьким, однак спостерігається порівняно швидкий розвиток його форм.

Аналіз розвитку груп інтересів у сучасній Україні показує, що ці організації виконують свого роду компенсаторну функцію в умовах «недорозвиненої» системи політичного представництва, сприяючи тим самим каналізації політичних інтересів і політичній стабілізації.

Вітчизняні дослідження свідчать, що профспілковий рух не може стояти осторонь групового виміру політичної діяльності. Однією з основних причин такого стану є наявність об'єктивних інтересів членів профоб'єднань, які потребують відстоювання всіма наявними засобами. Функціонування профспілок як груп інтересів у політиці пов'язане з необхідністю якнайповнішого виконання їхніх основних завдань. Останні можуть бути реалізовані лише в умовах винесення вимог профоб'єднань на більш високий рівень загальнонаціональної політики. «На нашу думку, цілі профспілок не мають обмежуватись досягненням якнайвигідніших умов продажу робочої сили, створенням кращих умов праці для найманих працівників або забезпеченням дотримання роботодавцями положень законів і колективних угод, а також відновленням тих чи інших прав найманих працівників. Вони мають також містити вимоги вирішення політичних питань у соціально–економічній сфері, які безпосередньо стосуються найманих працівників і впливають на їхній добробут. Адже, вибір політичного курсу, зокрема, в економічній сфері, безпосередньо впливає на умови життя трудящих, тому профспілки не можуть не ставити перед собою політичних завдань» – стверджує видатний український дослідник профспілок В. Ф. Цвих [6, с. 156].

Разом з тим, в умовах відсутності у профспілок права на законодавчу ініціативу та методів оперативного втручання у політичний процес за винятком політичних страйків, організації найманих працівників мусять вдаватися до неформального впливу на державне управління суспільством. Крім того, саме на рівні групової політичної активності профспілок реалізується їхня представницька функція. На думку В. Ф. Цвиха, «політичний характер профспілкового руху виявляється також у його прагненні впливати на прийняття політичних управлінських рішень у різних сферах суспільних відносин, але, насамперед у соціально-економічній, та брати участь в органах, які розробляють соціально-економічну політику. Не меншою мірою профспілки виступають організаціями, через які

наймані працівники висловлюють свої побажання, претензії та вимоги у вирішенні державних справ, коли це стосується політичних заходів у власних інтересах» [6, с. 234].

Мотивація діяльності профспілок як акторів системи представництва групових інтересів у політиці, на нашу думку, підсилюється не тільки необхідністю політичного забезпечення соціально-економічних функцій профспілок, але й загальною несприятливою ситуацією, що ускладнює розвиток об'єднань найманих працівників. Без активної позиції у сфері групової активності профспілки не можуть бути конкурентоздатними у висуванні своїх вимог щодо формування політичного порядку денного. Стрімкі якісні зміни у структурі виробництва, його технологічне переозброєння, деконцентрація та децентралізація, зумовили необхідність більш гнучкого підходу у відносинах з працедавцями. Система домовленостей на макрорівні, які укладаються в межах трипартизму, не відповідає ситуаціям змін у законодавстві та оперативному реагуванню на загрози погіршення соціальних стандартів у міжвиборчий період. Ці загрози виникають у наслідок деструктивної діяльності великих корпорацій, що ведуть боротьбу за збільшення прибутку та покращення умов ведення бізнесу. Тому В. Цвих указує на первинність політичної діяльності профспілок відносно їхніх класичних функцій. «Більше того, зменшення ролі класичної договірної системи в умовах глобалізації та панування ТНК змушує профспілки активніше виходити на політичну арену. Вони мають займатися політичною діяльністю тому, що права найманого працівника можна ефективно захищати лише за умов надійного захисту прав громадянина, які є прерогативою політичного і державного життя. Політика неминує стає, врешті-решт, частиною діяльності більшості профспілок, а останні все рішучіше виступають за поєднання боротьби на економічному фронті з боротьбою політичною» – вважає київський вчений [6, с. 235].

Активізацію профспілок на рівні політичної діяльності груп інтересів також зумовлює відсутність орієнтацій групових акторів на здобуття політичної влади та безпосереднє виконання державно-управлінських функцій. Не маючи ресурсів, досвіду та безпосередньої потреби для цілеспрямованої політичної боротьби, профспілки можуть вирішувати проблеми захисту прав трудящих та власного виживання за складних зовнішніх умов, застосовуючи тиск на органи державної влади та місцевого самоврядування та вступаючи в домовленості з іншими групами. Згідно В. Ф. Цвиха, беручи участь у політичному житті суспільства, профспілки не розглядають своєю основною метою боротьбу за вищу державну владу. Безпосередня участь у цій боротьбі призвела б до розколу за політичними орієнтаціями, а перемога в ній – до підміни соціальної ролі профспілок як представника найманих працівників, який постійно опонує і роботодавцям і будь-якій владі.

Разом з тим, важливо підкреслити, що профспілки в груповій активності рідко виступають єдиним фронтом, виступаючи сторонами в неформальних домовленостях у відповідності до інтересів та потреб

або окремих профцентрів, або галузей, або регіональних структур. Тому нерідко представники профспілок конкурують у взаєминах з владою не тільки з організаціями працедавців та державними відомчими групами, але й з іншими профспілками, які з тих чи інших причин може задовольняти статус-кво. Говорити про профспілки як про політичний інститут можна, головним чином, завдяки їхній активній діяльності як груп інтересів, оскільки даний спосіб досягнення політичної дійсності притаманний профспілкам незалежно від форми політичного режиму чи регіону світу. Групова політична активність з метою забезпечення прийняття потрібних рішень чи зміни вже існуючих законодавчих норм є можливою без додаткових організаційних зусиль з боку профспілок щодо набуття формального статусу. При цьому ефективність відстоювання інтересів є такою, що дорівнює або перевищує рівень позитивного впливу на інтереси інших політичних інститутів, з якими профоб'єднання мають вступати у відносини на правах молодших партнерів. «У політичному житті профспілки виступають як особлива, потужна група інтересів і одна з груп тиску, яка впливає на владу, але не прагне її завоювати. Вони пов'язують громадянське суспільство з державою і виступають посередниками між окремими найманими працівниками та владою і є ефективними каналами вираження їхніх інтересів і думок, а у підсумку досягнення позитивного розв'язання своїх проблем» – стверджує В.Ф. Цвих [6, с. 123].

Таким чином, представництво групових інтересів у політиці виступає одним з провідних чинників впливу на прийняття політичних рішень. У свою чергу, групи інтересів сучасної України є найбільш потужними неформальними політичними акторами, чия активність, у багатьох випадках, за наслідками та впливом переважає вплив політичних партій, громадських організацій, державних інституцій. Групи інтересів – організації, метою яких є об'єднання громадян для вираження й захисту яких-небудь спеціальних, конкретних інтересів. Їхня основна відмінність від партій полягає не тільки в організаційній будові. Вона також полягає у способах взаємодії з державною владою: групи інтересів не ставлять перед собою завдання прийти до влади й боротися за її завоювання. Вони намагаються лише впливати на механізм прийняття політичних рішень із метою реалізації групових інтересів.

Досить складною для аналізу виявляється система взаємин профспілок та системи групового представництва політичних інтересів. Такий висновок обґрунтовується специфікою стану двох об'єктів: груп інтересів та держави. Політичне представництво групових інтересів, а також групове агрегування значущих суспільних потреб, що виноситься на політичний рівень, мають таку залежність від національної специфіки, яка є домінантною у порівнянні з світовими тенденціями. Проте, вплив національних груп інтересів у політиці вимірюється загалом двома сукупностями параметрів: легальністю засобів відстоювання інтересів та їхньою ефективністю у порівнянні з основними політичними інститутами (партіями, НДО, органами держави). У цій системі координат профспілки можуть діяти за двома напрямками: або ставати активними агентами системи груп інтересів

у політиці (фактично, окремою групою інтересів, або лобістською групою), або ставати об'єктом дій подібних груп. Успішність стратегії поведінки профспілок у межах двох сценаріїв залежить від політичної традиції та політичної кон'юнктури. Аналіз основних ситуацій доводить, що в умовах тоталітарного або авторитарного суспільства шанси профспілок на перемогу в конкурентній боротьбі за розподіл ресурсів є мінімальними, в той час як умови ліберального демократичного суспільства дають профспілкам бути рівноправною групою інтересів, що діє в межах установлених правил гри. Особливу специфіку має становище профспілок у межах постколоніальних афро-азійських держав, що перебувають на шляху розвитку. Досвід цих країн свідчить, що тред-юніони вступають у небезпечну конкуренцію з трайбалістськими, етнічними та релігійними групами інтересів. Відносно тимчасовий успіх профруху за часів антиколоніальної боротьби в багатьох випадках змінився занепадом, пов'язаним з економічною та політичною нестабільністю, а також з посиленням традиційних родинних зв'язків. Разом з тим, розвиток профспілок навіть у країнах, що розвиваються, стає дедалі більш серйозним чинником розвитку антиглобалізаційного опору.

Висновки. Таким чином, профспілки як політичний інститут сучасного суспільства агрегує собою риси основних політичних інститутів: партій, громадських організацій та груп інтересів. Основними відмінностями від традиційних гравців є наступні: 1) нерегулярний (несистемний) характер участі у політичному процесі, жорстко прив'язаний до виборчого циклу та кризових моментів політичного життя; 2) відсутність стійкої конфігурації «виконавчих органів» профспілок, відповідальних за участь у політичному процесі; 3) невизначеність стійкого формату та однозначного функціонального навантаження профспілок як інституту; 4) наявність стійкої опозиції всередині інституту, спрямованої проти розширення політичної участі профспілок.

Разом з тим, рисами, що свідчать про входження профспілок до кола політичних інститутів, є: 1) визначеність політичних вимог та засобів їх досягнення; 2) тривалий вплив на основні параметри розвитку політичної системи; 3) системність відносин з провідними політичними інститутами з приводу суто політичних проблем; 4) чітко виражена орієнтація на вирішення проблем суспільства в цілому; 5) відповідність усім ознакам соціального інституту, що є на постійній основі залученим до політико-владного управління суспільством; 6) має перспективу дедалі більшої політизації з метою самозбереження.

Бібліографічні посилання:

1. Бакун Л. А. Группы в политике (к истории развития американской теории) / Л. А. Бакун // Полис. – 1999 – №1 – С. 162 – 167.
2. Джордан Г. Группы давления, партии и социальные движения: есть ли потребности в новых разграничениях / Г. Джордан // Мировая экономика и международные отношения. – 1997 – №1 – С. 85 – 99.
3. Лапин Н. И. Ценности, группы интересов и трансформация российского общества / Н. И. Лапин // Социс. – 1997 – №3 – С. 14 – 24.
4. Макаренко В. П. Групповые интересы и властно-управленческий аппарат: к методологии исследования / В. П. Макаренко // Социс. – 1996 – №11 – С. 120 –

128.

5. Перегудов С. Российские группы интересов – особый случай или подтверждение правила? / С. Перегудов // Мировая экономика и международные отношения. – 1997 – № 2 – С. 95 – 103.

6. Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: Дис. на здобуття ступеню д-ра політ. наук / В. Ф. Цвих – К., 2004. – 455 с.

7. Bentley A. F. The Process of Government / A. F. Bentley. – Cambridge, 1967. – 187 p.

8. Blondel J. Comparative government: an inundation / J. Blondel. – Paris, 1990. – 255 p.

Тупица О. Л., доктор политических наук, профессор, профессор кафедры политологии, Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара (Днепр, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Группы интересов современного общества и профсоюзы: аспекты политического сотрудничества.

Аннотация. В работе проводится определение типов групп интересов, исследуются взаимосвязи различных типов групп интересов с профсоюзами. Определяются основные особенности политического сотрудничества профсоюзов и групп интересов.

Ключевые слова: профсоюзы, группы интересов, сотрудничество, представительство, групповая активность, политическая деятельность.

Tupitsa O., Doctor in political science, professor, professor of the department of political science, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnipro, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Interest groups of modern society and trade unions: political cooperation aspects.

Abstract. The work is carried out to determine the types of interest groups, the relationships between different types of interest groups and trade unions are investigated. The basic features of the political cooperation between trade unions and interest groups are determined.

Keywords: civil society, NGOs, trade unions, interest groups and social movements.

УДК 328:18

Лясота А. Є.,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології
Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара
(Дніпро, Україна), E-mail: alyasota@ua.fm

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ІНСТИТУТІВ ПОЗАПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню груп інтересів, визначенню їх основних типів, рис, притаманних окремим типам. Визначається роль груп тиску у політичному процесі, рівні впливу груп тиску на державну політику та типи артикулювання інтересів, що його здійснюють групи інтересів.

Ключові слова: групи інтересів, групи тиску, типологія груп інтересів, артикуляція інтересів, лобізм..

Актуальність теми. Кожне демократичне суспільство формує свою політику, тобто приймає рішення, які підкріплюються суворими санкціями.